

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV – 1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2011.gada 5.jūlijā Nr. 1-8/12
Uz 10.06.2011. Nr.1-04/224-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesim U.Ķinim**
Jura Alunāna ielā 1, Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā Nr.2011-03-01

Ar Satversmes tiesas tiesneša 2011.gada 9.jūnija lēmumu Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) ir atzīts par pieaicināto personu un uzaicināts sniegt viedokli lietā Nr.2011-03-01 „Par likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 5.panta ceturtās daļas un 21.panta 2.¹ daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109.pantam”.

Tiesībsargs ir uzaicināts iesniegt Satversmes tiesā viedokli par jautājumiem, kuriem pēc tā ieskata varētu būt nozīme minētajā lietā un lūgts sniegt atbildes uz jautājumiem:

1) vai apstrīdētajās normās paredzētais princips, ka personai piešķirtās valsts vecuma pensijas apmērs ir atkarīgs no faktiski veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām, ierobežo Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversmes) 109.pantā paredzētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu;

2) vai var uzskatīt, ka valsts ir izpildījusi pienākumu garantēt tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī, cik vien tas iespējams, nodrošinot cilvēka cienīgu eksistenci;

3) vai likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, ir ievērojis Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedumā lietā Nr.2000-08-0109 izdarītos secinājumus.

Ievērojot Tiesībsarga likumā noteikto Tiesībsarga kompetenci, sniedzu turpmāk norādīto viedokli:

[1] Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) 2010.gada 20.decembrī pieņēma likumu „Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, kas noteica likuma 5.panta ceturto daļu šādā redakcijā: „Persona ir sociāli apdrošināta darba negadījumu apdrošināšanai, apdrošināšanai pret bezdarbu, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai un tai (par to) ir jāveic obligātās iemaksas, sākot ar dienu, kad šī persona ir ieguvusi šā panta pirmajā daļā minēto statusu, izņemot pašnodarbinātā statusu. Persona ir sociāli apdrošināta pensiju apdrošināšanai, ja faktiski ir veiktas obligātās iemaksas.”

Minētie grozījumi papildināja likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu” (turpmāk – Sociālās apdrošināšanas likums) ar 21.panta 2.¹ daļu šādā redakcijā: „Ja darba devējs nav veicis šajā likumā noteiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas, persona, par kuru darba devējam tās bija jāveic un kura ir sasniegusi vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, var veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai. Ministru kabinets reglamentē noteikumus, termiņus un kārtību, kādā persona veic sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai.”

Tādējādi saskaņā ar minēto regulējumu (turpmāk – apstrīdētās normas) kopš 2011.gada 1.janvāra personas ir sociāli apdrošinātas pensiju apdrošināšanai, ja par tām faktiski ir veiktas obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas (turpmāk arī – obligātās iemaksas). Ja obligātās iemaksas nav veiktas, persona pēc pensionēšanās vecuma sasniegšanas var pati veikt šīs iemaksas.

[2] Satversmes 109.pants noteic, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.

Sociālās apdrošināšanas likuma 3.panta pirmā daļa norāda uz sociālās apdrošināšanas nozīmi – tā ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, bērna kopšanu, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi. Sociālā apdrošināšana ir valsts sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa.

Tādējādi sociālās apdrošināšanas veidā likumdevējs paredz Satversmes 109.pantā paredzēto tiesību nodrošinājumu. Ierobežojot tiesības sociālās apdrošināšanas jomā, tiek ierobežotas arī konstitucionāli nostiprinātās tiesības uz sociālo nodrošinājumu, kā to secināja arī Satversmes tiesa 2001.gada 13.marta spriedumā lietā Nr.2000-08-0109.

Līdz apstrīdēto normu pieņemšanai Sociālās apdrošināšanas likuma 5.panta ceturtā daļa noteica, ka persona ir sociāli apdrošināta un tai (par to) ir jāveic obligātās iemaksas, sākot ar dienu, kad šī persona ir ieguvusi šā panta pirmajā daļā minēto (darba ņēmēja) statusu, izņemot pašnodarbinātā statusu. Pašreiz spēkā esošā normas redakcija šādu noteikumu paredz darba negadījumu apdrošināšanai, apdrošināšanai pret bezdarbu, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai. Attiecībā uz pensiju apdrošināšanu paredzēta sociālā apdrošināšana vienīgi gadījumos, ja faktiski veiktas obligātās iemaksas. Šāds regulējums ierobežo personas tiesības uz pensiju gadījumos, kad par viņu nav veiktas obligātās iemaksas. Tādējādi apstrīdētās normas ierobežo Satversmes 109.pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā.

Arī apstrīdēto normu likumprojekta anotācijā atzīts, ka šīs normas ierobežo Satversmes 109.pantā garantētās tiesības.

[3] Satversmes 109.pantā garantētās tiesības var ierobežot, ja ierobežojums ir noteikts ar likumu, ir attaisnots ar leģitīmu mērķi un atbilst samērīguma principam (piemēram, *Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr.2009-43-01 26.punkts*).

Tiesību uz sociālo nodrošinājumu ierobežojums ir noteikts ar likumu, kurš Saeimā pieņemts 2010.gada 20.decembrī un stājās spēkā 2011.gada 1.janvārī.

Faktisko iemaksu princips attiecībā uz pensiju sociālo apdrošināšanu tika ieviests ar mērķi nodrošināt papildu finanšu līdzekļus valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas deficīta segšanai 2011.gadā un veicināt sociālās apdrošināšanas sistēmas

darbību ilgtermiņā, lai nodrošinātu pilnvērtīgu valsts sociālās apdrošināšanas pakalpojumu sniegšanu personām, vienlaikus nodrošinot Satversmes 116.pantā minēto mērķi – sabiedrības labklājība (2010.gada 20.decembrī pieņemtā likumprojekta „Grozījumi likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” anotācijas 4.punkts).

Šāds mērķis, ievērojot likumdevēja uzdevumu sociālo tiesību jomā nodrošināt sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti un ilgtspēju, kā arī līdzšinējo Satversmes tiesas praksi (piemēram, *Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr.2009-43-01 27.punkts, 2011.gada 18.februāra sprieduma lietā Nr.2010-29-01 15.punkts*), vērtējams kā leģitīms.

[4] Apstrīdēto normu samērīguma izvērtēšanai noskaidrojams: vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai; vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem; vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu (piemēram, *Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr.2009-43-01 28.punkts*).

Kā norādīts ar Ministru kabineta 2010.gada 17.novembra rīkojumu Nr.674 apstiprinātajā Koncepcijā par sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti ilgtermiņā (turpmāk – Koncepcija), saskaņā ar Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras aprēķiniem faktiski tiek veiktas apmēram 90 procentu no aprēķinātām iemaksām. Faktiski neveiktās iemaksas rada speciālā budžeta izdevumus, gan maksājot pensiju par šiem periodiem, gan veicot iemaksas pensiju otrā līmeņa ieguldījumiem.

Apstrīdēto normu likumprojekta anotācijā norādīti aprēķini apstrīdēto normu pieņemšanas gadījumā: speciālajā budžetā plānots iegūt papildu līdzekļus 2011.gadā – 4,5 miljonus latu, 2012.gadā – par 6,9 miljonus latu, bet 2013.gadā – 16,6 miljonus latu.

Līdz ar to, valstij pārtraucot apdrošināt personas pensiju apdrošināšanai periodos, kad faktiski nav veiktas obligātās iemaksas, tiek ietaupīti sociālās apdrošināšanas budžeta līdzekļi. Tas veicina speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu līdzsvaru un stabilitāti, tādēļ ar apstrīdētajās normās paredzētajiem līdzekļiem var sasniegt leģitīmo mērķi.

[5] Apstrīdēto normu likumprojekta anotācijā norādītas šādas alternatīvas apstrīdēto normu mērķa sasniegšanai: būtiska sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes paaugstināšana, tūlītēja valsts sociālās apdrošināšanas pakalpojumu (pensiju un pabalstu) apmēru samazināšana, aizņemšanās no Valsts kases, faktisko iemaksu principa attiecināšana uz visiem sociālās apdrošināšanas veidiem. Anotācijā atzīts, ka šādas alternatīvas būtu personu tiesībām un interesēm mazāk labvēlīgas.

Būtiska sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes paaugstināšana ir viens no Koncepcijā ietvertajiem problēmas risinājumiem. Koncepcijā secināts, ka šāds solis palielinās nodokļu slogu, ēnu ekonomikas īpatsvaru un veicinās citas negatīvas tendences ekonomikā, tādēļ atzīstams, ka šāda alternatīva nebūtu indivīdu tiesību saudzējošākais risinājums.

Pārējās alternatīvas Koncepcijā, izņemot faktisko iemaksu principa attiecināšana uz visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, nav izvērtētas. Šādu alternatīvu izvērtējumu neatspoguļo arī Saeimas sēžu stenogrammas (2010.gada 8., 9. un 20.decembri, www.saeima.lv). Tādējādi Tiesībsarga rīcībā nav informācijas, vai likumdevējs ir objektīvi un izsvērti izvērtējis šo alternatīvu ietekmi uz indivīdu interesēm un tiesībām.

Vienlaikus Tiesībsarga ieskatā likumdevēja izvēlētais risinājums nav saudzējošākais turpmāk norādīto iemeslu dēļ.

[5.1.] Satversmes tiesa 2001.gada 13.martā pieņēma spriedumu lietā Nr.2000-08-0109, kurā tika atzīts par neatbilstošu Satversmes 109.pantam un spēkā neesošu Sociālās apdrošināšanas likuma pārejas noteikumu 1.punktu. Šī norma noteica, ka sociāli apdrošinātais ir persona, par kuru faktiski ir veiktas obligātās iemaksas (izņemot darba negadījumu apdrošināšana). Satversmes tiesa šajā spriedumā secināja – ja darba devējs neveic obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas, šī pienākuma izpilde ir jānodrošina apdrošināšanas organizētajam – valstij – ar piespiedu mehānisma palīdzību. Tāpēc, veidojot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu, lai īstenotu Satversmē garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu, valstij ir pienākums izveidot efektīvu šo tiesību normas īstenošanas mehānismu. Satversmes tiesa uzsvēra – lai garantētu obligātajai sociālajai apdrošināšanai pakļauto personu tiesības, izmaksas no valsts sociālās apdrošināšanas budžeta nevar tikt saistītas ar to, vai darba devējs vai arī valsts ir izpildījusi savus pienākumus valsts sociālās apdrošināšanas jomā.

Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 32.panta otro daļu Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām. Tādējādi Satversmes tiesas spriedums un tā secinājumi ir obligāti arī Saeimai likumdošanas procesā.

Jāatzīst, ka laika gaitā var mainīties sociālās drošības sistēma, tās principi vai faktiskā situācija un tā rezultātā iepriekš pieņemtā Satversmes tiesas spriedumā izdarītie secinājumi var kļūt nepiemērojami pastāvošajam regulējumam un situācijai kopumā. Tādējādi noskaidrojams, vai kopš Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr.2000-08-0109 pieņemšanas sociālās apdrošināšanas jomā faktiskā situācija un tiesiskais regulējums attiecībā uz darba ķēmēju tiesībām un pienākumiem ir būtiski mainījušies.

[5.2.] Lai arī atsevišķas normas kopš 2001.gada ir mainījušās, valstī pastāv sociālās apdrošināšanas sistēma, kas tika ieviesta 1996.gada 1.janvārī. Sociālās apdrošināšanas principi nav mainījušies – obligātajai sociālajai apdrošināšanai ir pakļautas noteiktas iedzīvotāju grupas, tai skaitā darba ķēmēji, par kuriem obligātās iemaksas maksā darba devēji.

Atbilstoši Sociālās apdrošināšanas likumam darba devējam ir šādi pienākumi attiecībā pret darba ķēmēju – pienākums reģistrēt darba ķēmēju Valsts ieņēmumu dienestā, pienākums aprēķināt darba ķēmēja atalgojumu un nodrošināt darba ķēmēju ar šo atalgojumu, paredzot tajā arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas likmi. Iemaksas, kas jāveic darba ķēmējam, darba devējs ietur un likumā noteiktā termiņā ieskaita speciālajā budžetā. Darba ķēmējs nevar veikt nevienu no minētajiem pienākumiem – ne savu reģistrāciju Valsts ieņēmumu dienestā, ne maksāt sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Pēc Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr.2000-08-0109 ir pieņemti grozījumi sociālo apdrošināšanu regulējošajos normatīvajos aktos, kas ieviesa tā saucamo iemaksu „deklarēto” principu – sociāli apdrošināti ir arī tie darba ķēmēji, par kuriem faktiski nav veiktas obligātās iemaksas. Līdz ar apstrīdēto normu pieņemšanu šis princips vairs netiek attiecināts uz pensiju apdrošināšanu.

Apstrīdēto normu likumprojekta anotācijā norādīts, ka kopš Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr.2000-08-0109 pieņemšanas darba ķēmējiem normatīvajos aktos ir noteikts būtisks papildu viņu tiesības un intereses aizsargājošs mehānisms. Tieks norādīts, ka situācijas, kad darba devējs neveic iemaksas par darba ķēmēju, pārsvārā ir saistītas ar darba devēja maksātnespēju un likumdevējs ar

2001.gada 20.decembra likumu „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā” ir izveidojis darbinieku prasījumu garantiju fondu, no kura darba devēja maksātnespējas gadījumā tā darbiniekiem tiek izmaksāta darba samaksa un tiek veiktas iemaksas.

Šādam apgalvojumam nevar piekrist. Kaut arī darba devēja maksātnespējas gadījumos minētais likums garantē tiesības uz sociālo nodrošinājumu, citos gadījumos šādu aizsardzību tas negarantē. Bez tam, nav norādīts šāds informācijas avots, pamatojums un precīzi dati – kāda konkrēti daļa no nenomaksātajām obligātajām iemaksām attiecināma uz darba devēja maksātnespējas procesu.

Tiesībsarga ieskatā arī personu iespējas sekot līdzi datiem par veiktajām obligātajām iemaksām nevar būt par pamatu valsts pienākumu mazināšanai sociālās apdrošināšanas tiesību jomā. Atbilstoši Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedumā lietā Nr.2000-08-0109 izdarītajiem secinājumiem darba devēju saistību izpildes kontrole un tiesību uz sociālo nodrošinājumu aizsardzības efektīva mehānisma izveide ir valsts pienākums.

Apstrīdēto normu anotācijā tiek norādīts uz vairākiem plānotiem un realizētiem pasākumiem ēnu ekonomikas apkarošanai un darba devēja atbildības nostiprināšanai. Norādīts uz grozījumiem normās, kas paredz, ka, ja nav iespējams noteikt periodu, kurā darba devējs ir nodarbinājis personu, nenoslēdzot darba, uzņēmuma, graudniecības vai pārvadājuma līgumu, uzskatāms, ka persona ir jau nodarbināta trīs mēnešus. Šādā gadījumā nodokļu administrācija no darba devēja piedzen obligātās iemaksas, kas aprēķinātas no šā panta pirmajā daļā minētās atlīdzības apmēra par trijiem kalendāra mēnešiem, ieskaitot to kalendāra mēnesi, kurā pārkāpums ir atklāts.

Minētie pasākumi ir vērtējami atzinīgi, jo paredzams, ka tie veicinās ēnu ekonomikas mazināšanos un motivēs darba devēju maksāt obligātās iemaksas. Tomēr Tiesībsarga ieskatā šie pasākumi vēl nav devuši rezultātu, kas būtiski izmainītu situāciju kopš Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma.

Tāpat apstrīdēto normu likumprojektā norādīts, ka iemaksu "deklarētā" principa ieviešana ir radījusi problēmu, kad personas ļaunprātīgi mēģina izkrāpt speciālā budžeta līdzekļus. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, piešķirot sociālās apdrošināšanas pakalpojumus (piemēram, slimības, maternitātes, bezdarbnieka, vecāku pabalstus) ir konstatējusi, ka nereti pabalsta apmēra aprēķināšanai (vidējās sociālās apdrošināšanas iemaksu algas noteikšanai) nepieciešamajos mēnešos aprēķināti augsti darba ienākumi, salīdzinot ar darba ienākumiem iepriekšējā periodā, kā arī nereti pabalsta pieprasītājam darba attiecības uzsāktas neilgi pirms tiesību rašanās uz pakalpojumiem.

Tiesībsarga ieskatā minētie gadījumi nav saistāmi un samērojami ar apstrīdēto normu. Pirmkārt, kā jau norādīts pieteikumā Satversmes tiesai, likumdevējs apstrīdētās normas ir attiecinājis uz citu sociālās apdrošināšanas pakalpojumu – pensijām, nevis norādītajiem pabalstiem. Otrkārt, apstrīdēto normu mērķis nav vērsts uz šādu gadījumu novēršanu. Bez tam, Tiesībsarga ieskatā likumdevējs tiesiskā un demokrātiskā valstī, izstrādājot normatīvo regulējumu, nevar vadīties pēc prezumpcijas, ka personas šīs normas izmantis ļaunprātīgi. Ja likumdevēja ieskatā šāda iespēja pastāv, tā pienākumos ir veidot kontroles mehānismu, lai to novērstu.

Izvērtējot apstrīdēto normu likumprojekta anotācijā norādīto informāciju kopumā, secināms – likumdevējs atzīst, ka valstī ir gadījumi, kad darba devēji

nesamaksā obligātās iemaksas. Līdz ar to valstī pastāvošais piespiedu mehānisms nav pietiekami efektīvs, lai šādus gadījumus novērstu.

Tādējādi Tiesībsarga ieskatā tiesiskais regulējums un faktiskā situācija sociālās apdrošināšanas jomā attiecībā uz darba ķēmēju tiesībām un pienākumiem kopš 2001.gada nav būtiski mainījušies.

[5.3.] Nemot vērā minēto, likumdevēja pienākums bija ievērot Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedumu lietā Nr.2000-08-0109, kas netika darīts. Izvirzītā mērķa risinājumi, kas ir acīmredzami pretrunā minētajā spriedumā izdarītajiem secinājumiem, nevar tikt atzīti par individuālās tiesības un intereses saudzējošākajiem.

Informēju, ka Tiesībsargs jau 2010.gada 15.decembrī nosūtīja viedokli Saeimai, ka apstrīdētās normas ir pretrunā Satversmes tiesas pieņemtajam spriedumam un aicināja neatbalstīt grozījumus Sociālās apdrošināšanas likumā attiecībā uz pensiju apdrošināšanas jautājumu (*skat.pielikumu*).

Līdz ar to Tiesībsarga ieskatā apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 109.pantam.

[6] Attiecībā uz valsts pienākumu garantēt tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī norādu sekojošo.

Apstrīdēto normu regulējuma rezultātā darba devēja neizpildīts pienākums tiek uzlikts darba ķēmējam. Gadījumos, kad persona nespēs pati veikt sociālās apdrošināšanas iemaksu maksājumus, vecuma pensijas apmērs nebūs atbilstošs faktiski nostrādātajam periodam un pastāv arī risks, ka sociālās apdrošināšanas stāžs nebūs pietiekams pensijas piešķiršanai. Jāatzīst, ka tas var radīt būtisku tiesību uz sociālā nodrošinājuma vecuma gadījumos ierobežojumu. It īpaši tas var skart personas ar zemiem ienākumiem, kurām nebūs līdzekļu sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanai.

Vecuma pensijas kā sociālās apdrošināšanas veida pamatlīdzīgums ir nodrošināt (aizstāt) personas ienākumus tad, kad iestājies paredzētais sociālais risks – konkrēts, likumā noteikts vecums (*Satversmes tiesas 2007.gada 8.jūnija sprieduma Nr.2007-01-01 24.1.punkts*).

Pabalstiem, neatkarīgi no tā, vai tie tiek izmaksāti naudā vai citādā veidā, ir jābūt atbilstošā apmērā un ilgumā, lai nodrošinātu, ka ikviens var īstenot savas tiesības uz ģimenes aizsardzību un palīdzību, adekvātu dzīves līmeni un adekvātu pieeju veselības aizsardzības pakalpojumiem. Šīs tiesības ir jānodrošina vismaz minimālā līmenī (*Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment No.19 (2007) „The right to social security”*. Paragraph 22).

Satversmes tiesa 2009.gada 21.decembra spriedumā lietā Nr.2009-43-01 norādīja, ka viens no pensiju sistēmas nepieciešamajiem elementiem ir adekvātums. Pensiju sistēmas ietvaros tiek garantēti droši finansēti, adekvāti ienākumi, kas nedestabilizē valsts finances. Valstīm iespēju robežās ir jānodrošina visiem vecajiem cilvēkiem cilvēka cienīgas dzīves standarts un iespēja aktīvi piedalīties valsts sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē (*Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr.2009-43-01 31. un 31.2.punkts*).

Līdz ar to sociālā nodrošinājuma apmēram vecumā jābūt adekvātam un jānodrošina cilvēka cienīgs dzīves līmenis vecumā. Valstīj sociālās drošības sistēma jānodrošina maksimāli pieejamo resursu ietvaros.

Kaut arī likumdevējs sociālo tiesību jomā bauda plašu rīcības brīvību un var politiskas izšķiršanās rezultātā izvēlēties piemērotāko veidu sociālā nodrošinājuma garantēšanai minimālā apmērā, tas nevar vispār atkāpties no šādas saistības.

Likumdevējam regulāri jāizvērtē pastāvošā sociālās drošības sistēma, lai pārliecinātos, ka tā sasniedz savu mērķi, jāizveido mehānisms, kas nodrošina sociālo tiesību realizāciju. (*Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment No.19 (2007) „The right to social security”. Paragraph 74.*)

Latvijā nav izstrādāti kritēriji minimālā sociālā nodrošinājuma līmeņa noteikšanai, likumdevējs nav izvēlējies kādu no starptautiski izplatītajām metodēm sociālā nodrošinājuma minimālā līmeņa noteikšanai, uz kurām norādīja arī Satversmes tiesa 2009.gada 21.decembra spriedumā lietā Nr.2009-43-01. Atzinīgi vērtējama iecere ratificēt Eiropas Sociālās drošības kodeksu, taču pagaidām ratifikācijas process ir ieildzis (likumprojekts „Par Eiropas Sociālās drošības kodeksu” pieņemts Saeimā 1.lasījumā 2010.gada 16.decembrī).

Atbilstoši spēkā esošajam regulējumam vecuma pensijas minimālais apmērs ir piesaistīts valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam. Pabalsta apmērs atbilstoši Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumiem Nr.1605 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” ir 45 lati mēnesī. Šāds valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir nemainīgs no 2006.gada 1.janvāra.

Saskaņā ar likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 34.punktu līdz 2011.gada 31.decembrim vecuma pensijas minimālais apmērs nevar būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram atkarībā no apdrošināšanas stāža piemērojams koeficients no 1,1 līdz 1,7. Tādējādi minimālais vecuma pensijas apmērs personai ar stāžu līdz 20 gadiem saskaņā ar šo normu ir 49,50 lati. Personai ar stāžu virs 41 gada minimālais pensijas apmērs ir noteikts 76,50 lati. Personām, kurām nav tiesību saņemt vecuma pensiju, saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likumu piešķir valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.

Kaut arī pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras apkopotās informācijas vidējais piešķirtās vecuma pensijas apmērs 2011.gada aprīlī bija 184,36 lati, salīdzinoši liels skaits personu saņem vecuma pensiju līdz 100 latiem mēnesī – aptuveni 19 800 cilvēku (<http://www.vsaa.lv/lv/budzets-un-statistika/statistika?gid=5>).

Jāatzīst, ka valsts garantētais minimālās pensijas apmērs ir ļoti zems. Tā apmēram piesaistītais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pamatots ne ar ekonomiskiem rādītājiem, ne aprēķiniem par personas vajadzību nodrošināšanai nepieciešamiem līdzekļiem, ne cita veida aprēķiniem. Nemot vērā pārtikas preču, apģērbu, un komunālo pakalpojumu cenas valstī, šāds sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nevar nodrošināt cilvēka cienīgu dzīvi un vērtējams kā formāls.

Valstī pastāv arī uz iemaksām nebalstīta sociālās palīdzības sistēma. Taču šādas palīdzības mērkis ir sniegt palīdzību gadījumos, kad personas pašas nespēj nodrošināt šos līdzekļus vai nu pašas spēkiem vai no citiem avotiem, it īpaši no sociālās apdrošināšanas sistēmas pabalstiem (*Eiropas Sociālās hartas 13.panta pirmā daļa*). Personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu sociālās apdrošināšanas formā nevar aizstāt ar tiesībām uz sociālo palīdzību (*Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedums lietā Nr.2000-08-0109*). Līdz ar to sociālās apdrošināšanas sistēmai jāspēj garantēt sociālā nodrošinājuma minimālu apmēru sociālo risku gadījumos.

Nemot vērā minēto, secinu, ka valsts nav izpildījusi pienākumu garantētiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmeni.

[7] Vienlaikus informēju Satversmes tiesu, ka Tiesībsarga ieskatā tiesību aizsardzības mehānisms darba devēju pienākuma neizpildes gadījumos līdz apstrīdēto normu pieņemšanai nav bijis pietiekami efektīvs.

Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz personas iesniegumu, 2010.gadā tika ierosināta pārbaudes lieta par tiesībām uz sociālo nodrošinājumu gadījumos, kad darba devējs nav reģistrējis darba ņēmēju Valsts ieņēmumu dienestā un nav maksājis obligātās iemaksas. Pārbaudes lietas ietvaros Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra sniedza informāciju, ka personām sociālās apdrošināšanas pakalpojumi tiek piešķirti, pamatojoties uz to informāciju, ko darba devējs ir iesniedzis sociālās apdrošināšanas iemaksu administrācijā.

Secināms, ka tās obligāti sociāli apdrošināmās personas, kuras darba devējs nebija reģistrējis Valsts ieņēmumu dienestā, nebija sociāli apdrošinātas. Tiesībsarga ieskatā šāda prakse nonāca pretrunā Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedumā lietā Nr.2000-08-0109 izdarītajiem secinājumiem.

Pielikumā tiek nosūtītas veiktās sarakstes ar Saeimu, Labklājības ministriju un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūru kopijas.

Pielikumā: 1.Tiesībsarga 2010.gada 15.decembra vēstules Nr.1-5/277 Saeimai kopija uz 1 lp.

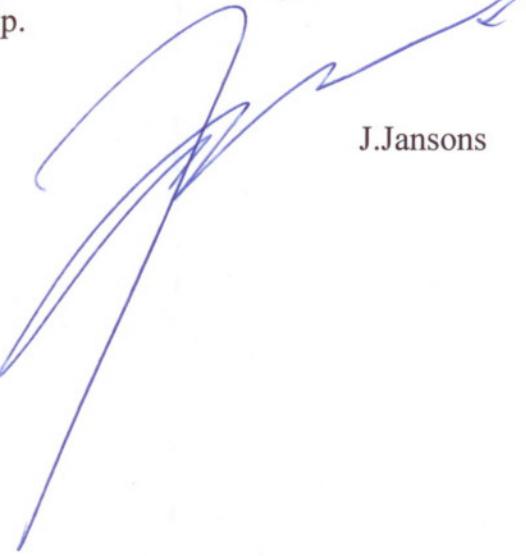
2.Tiesībsarga 2010.gada 22.septembra vēstules Nr.6-8/768 Labklājības ministrijai kopija uz 1 lp.

3. Labklājības ministrijas 2010.gada 26.oktobra vēstules Nr.15.4-02/2849 kopija uz 2 lp.

4.Valsts sociālās apdrošināšanas 2010.gada vēstules Nr.09-3/NA/9572 kopija uz 1 lp.

Tiesībsargs

Zariņa 67686768

J.Jansons